

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

УМІНСЬКА АННА ПАВЛІВНА

УДК 378.1:371.3:159.9

**ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Житомир – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Калініна Лариса Вадимівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри міжкультурної комунікації
та прикладної лінгвістики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
заступник директора з наукової роботи (м. Київ);

кандидат педагогічних наук, доцент
Сідун Мар'яна Михайлівна,
Мукачівський державний університет,
доцент кафедри англійської філології та методики
викладання іноземних мов.

Захист відбудеться “15” травня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 14 квітня 2017 року.

Учений секретар
Спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Концепція модернізації сучасної української освіти передбачає підготовку компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально й професійно мобільних, конкурентоспроможних на вітчизняному, європейському і світовому ринках праці.

У державних документах (Національній доктрині розвитку України в XXI столітті (2002 р.), законах України “Про освіту” (редакція станом на 19.02. 2016), “Про вищу освіту” (2014 р.), Державній програмі “Вчитель” (2002 р.), Національній програмі вивчення та популяризації іноземних мов “Speak Global – go Global” (2016 р.) зазначено, що особистісно орієнтований підхід до організації навчального процесу у вищих педагогічних навчальних закладах передбачає перехід від традиційних до інноваційних способів професійного становлення особистості, від пріоритету вузькоспеціальних завдань до цілісного розвитку особистості майбутнього вчителя, педагогічної взаємодії, співтворчості та співпраці, що забезпечує інтеграцію нашої держави до загальноєвропейського освітнього простору згідно з вимогами Болонської декларації.

З огляду на це, метою вищої школи визначається підготовка не тільки високоосвіченого фахівця, а й творчого працівника, здатного до роботи в новому інформаційному полікультурному просторі, що сприятиме його професійному та педагогічному зростанню. Це стосується, передусім, учителя іноземної мови, який є ретранслятором іншомовної культури, вільно володіє іноземними мовами, здатний навчати учнів у складних умовах полікультурного простору. Прийнята українським урядом національна політика вивчення й популяризації іншомовного навчання передбачає оволодіння до 2020 року кожним випускником української школи двома іноземними мовами, що вимагає від учителя нового покоління здатності реалізовувати інноваційні методи викладання, забезпечувати постійне самовдосконалення особистості учня.

Виконання окреслених завдань є можливим за відповідної організації й модернізації змісту професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, упровадження нових форм і методів підвищення його професійного рівня, формування потреби в постійному поповненні знань, удосконаленні наявних умінь і навичок на основі запровадження рефлексивного компонента до складу його професійно-педагогічної підготовки. З огляду на це, формування рефлексивної культури стає невід’ємною складовою професійного навчання у ВНЗ, оскільки забезпечує організацію самостійної діяльності майбутнього вчителя: автономного навчання, здійснення самоаналізу професійної діяльності, визначення цілей професійного розвитку та їх реалізацію, подолання стереотипів та застосування інновацій, усвідомлення принципів рефлексивної практики тощо.

Проблеми професійної підготовки вчителя, здатного до рефлексії, та формування його рефлексивної культури вивчалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими і є предметом досліджень як теоретиків, так і практиків. Зокрема, досліджувалися: теоретичні засади розвитку рефлексії особистості (Н.І. Гуткіна, К.Є. Данилін, О.З. Зак, О.В. Кулик, М.В. Савчин, П. Боксер (P. Boxer), Д. Спаркс (D. Sparks) Дж. Хармер (J. Harmer) та ін.); формування рефлексії особистості (Л.І. Божович, Т.М. Давиденко, В.П. Зінченко, О.М. Пехота, Г.С. Сухобська, Г.П. Щедровицький, Дж. Джонстон (J. Johnston), Дж. Річардз (J. Richards) та ін.); рефлексивний аналіз педагогічної діяльності (І.А. Зязюн, Ю.М. Кулюткін, Н.Л. Романенко, К. Роджерс (K. Rogers), Ф. Кортхаген (F. Korthagen) та ін.); формування рефлексивної культури майбутніх учителів (Г.О. Дегтяр, Л.О. Ковальчук, О.В. Корецька, С.А. Литвиненко, М.М. Марусинець, К.М. Павелків, Р. Марзано (R. Marzano) та ін.); рефлексивна культура самоорганізації педагогічного мислення (Ю.А. Міславський, І.О. Стеценко, М. Цайхнер, К. Грант (K. Grant), Д. Лорті (D. Lortie) та ін.).

Разом з тим, попри наявність розроблених теорій рефлексивного навчання, проблема їх інтеграції до професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови є недостатньо вивченою.

Актуальність проблеми дослідження визначається також наявністю низки **суперечностей** між:

- суспільним запитом в усвідомленні значущості якісної освіти та неготовністю сучасної вищої школи ефективно його задовольнити;
- творчим характером діяльності фахівця і традиційною системою його підготовки, яка не забезпечує умов творчого розвитку особистості повною мірою;
- потребою закладів освіти у кваліфікованих педагогічних кадрах з високим рівнем розвитку рефлексивної культури та відсутністю теоретично обґрунтованої моделі її формування;
- високим професійно-методичним потенціалом рефлексивної культури й недостатнім забезпеченням організаційно-педагогічних умов її формування в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

Актуальність та недостатня розробленість наукової проблеми, а також необхідність вирішення визначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **“Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка і є складовою комплексної теми **“Формування професійної компетентності майбутнього**

вчителя в умовах європейської інтеграції” (Державний реєстраційний номер 0110U002110). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 29. 03. 2013 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 28. 05. 2013 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки у ВНЗ.

Відповідно до мети окреслено **завдання** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз обраної проблеми в педагогічній теорії і практиці та окреслити сутність і місце рефлексивної культури в системі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.
2. Визначити зміст та структуру формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки.
3. Проаналізувати сучасний стан сформованості рефлексивної культури майбутніх і практикуючих учителів іноземної мови.
4. Теоретично обґрунтувати модель формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки, виокремити критерії, показники та рівні досліджуваної культури.
5. Розробити технології реалізації авторської моделі та експериментально перевірити ефективність їх упровадження.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови.

Предметом дослідження – зміст, форми та методи формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Для досягнення поставленої мети використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація, моделювання) для розгляду та вивчення психолого-педагогічних, науково-методичних, соціально-педагогічних, лінгвістичних джерел, нормативних документів, практичного досвіду викладання у вищих навчальних закладах, встановлення сутності та взаємозв'язку базових понять і структури рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, виявлення структурних компонентів, розробки структурно-функціональної моделі її формування в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови; *емпіричні* – спостереження, бесіди, анкетування студентів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів, тестування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для визначення стану сформованості рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, перевірки ефективності реалізації технологій

упровадження авторської моделі, кількісного та якісного аналізу експериментальних даних; *методи математичної статистики* для обробки результатів педагогічного експерименту та перевірки їх достовірності.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося в чотири етапи протягом 2011–2017 рр.

На першому етапі – *теоретико-аналітичному* (2011–2012 рр.) – здійснено аналіз вітчизняної та зарубіжної довідкової й науково-педагогічної літератури з проблем професійної підготовки та формування рефлексивної культури; вивчено стан досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, педагогічній, методичній та лінгвістичній літературі; визначено його об'єкт, предмет, мету, вихідні положення та проаналізовано категорійний апарат.

На другому етапі – *пошуково-діагностичному* (2012–2013 рр.) – уточнено структурні й функціональні компоненти та розроблено модель формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки, окреслено критерії та показники рівня її сформованості, проведено констатувальний етап експерименту, у ході якого визначено наявний рівень сформованості досліджуваного феномена у майбутніх та практикуючих учителів іноземної мови; розроблено технології впровадження авторської моделі до процесу професійної підготовки.

На третьому етапі – *дослідно-експериментальному* (2014–2015 рр.) – здійснено формувальний етап експерименту, що передбачав реалізацію технологій формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, перевірку й узагальнення результатів експерименту, їх апробацію та впровадження в діяльність вищих навчальних закладів України.

На четвертому етапі – *завершально-узагальнюючому* (2016–2017 рр.) – здійснено інтерпретацію й оформлення результатів дослідження; сформульовано висновки; визначено перспективи подальшого наукового пошуку.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота проводилася в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Чернігівському національному педагогічному університеті імені Тараса Шевченка, Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: *вперше* охарактеризовано специфіку формування рефлексивної культури в системі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у ВНЗ, виявлено рефлексивні механізми функціонування її структурних компонентів; теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель, розроблено технології формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної

мови в процесі професійної підготовки; структуровано таксономію рефлексії та визначено зміст її процесів;

удосконалено зміст, форми та методи професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, а також критерії, показники та рівні сформованості його рефлексивної культури в процесі професійної підготовки;

подальшого розвитку набула розробка технологій формування рефлексивної культури та методичних засад ефективної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

Практичне значення полягає в: упровадженні й експериментальній перевірці ефективності технологій реалізації авторської моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки; розробці змісту спецкурсу “Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови” та підготовці навчально-методичного посібника “Інноваційні технології формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови”, спрямованого на вдосконалення досліджуваного процесу відповідно до сучасних вимог, який може бути використаний на заняттях з педагогіки та методики викладання іноземної мови у ВНЗ, а також учителями відповідних спеціальностей в системі післядипломної педагогічної освіти.

Особистий внесок здобувача у праці, виконаній у співавторстві та під загальною редакцією Л.В. Калініної, полягає у підготовці підрозділу 1.3. “Нова роль вчителя у навчанні іноземних мов” навчально-методичного посібника “Використання технологій змішаного навчання у процесі викладання іноземних мов у середній школі”, в якому охарактеризовано структуру таксономії рефлексії та сутність рефлексивних умінь учителя.

Основні положення та результати дисертаційної роботи **впроваджено** в навчально-виховний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/809 від 01. 12. 2016), Чернігівського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 32 від 20. 10. 2016 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05/231 від 26. 09. 2016 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/2273 від 06. 12. 2016 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації презентувалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: “Перспективи раннього навчання іноземних мов в Україні та за кордоном. Безперервна педагогічна освіта вчителів” (Житомир, 2012), “Формування професійно успішної особистості як ключова домінанта розвитку сучасної університетської освіти” (Миколаїв, 2012), “Міжкультурна комунікація: мова-культура-особистість”

(Острог, 2013), “Мови у відкритому суспільстві” (Чернігів, 2012, 2013), “The Global English Teacher: Improving What Works and Fixing What Doesn’t” (Кіровоград, 2014), “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2014), “Scientific Issues of the Modernity” (Дубай, 2016); *всукраїнських*: “Здобутки, проблеми та перспективи педагогічної науки і практики в умовах інноваційної перебудови української національної освіти” (Умань, 2010), “Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання” (Тернопіль, 2011), “Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов” (Житомир, 2011), “Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень” (Луцьк, 2011), “Тривалий професійний розвиток: навички, цілі, виклики XXI століття” (Київ, 2014), “Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної школи” (Дніпропетровськ, 2014), “Шкільний учитель нового покоління” (Житомир, 2015); теоретичному семінарі “Використання новітніх технологій” (Житомир, 2011); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2012–2017 рр.).

Публікації. Результати дисертації відображено у 13 авторських публікаціях (з них 12 одноосібних, 6 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 2 у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 4 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 – навчально-методичному посібнику у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (313 найменувань, з яких 52 – іноземною мовою) і додатків на 59 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 292 сторінки, основний зміст подано на 199 сторінках, робота містить 18 таблиць та 19 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, сформульовано його мету, завдання, об’єкт і предмет, визначено методи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію, упровадження та публікацію результатів наукового пошуку.

У першому розділі – **„Теоретичні основи формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки”** – висвітлено особливості професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у ВНЗ; обґрунтовано філософсько-педагогічні засади формування його рефлексивної культури; визначено зміст та структуру досліджуваного феномена.

У результаті теоретичного аналізу проблеми обґрунтовано необхідність підготовки вчителя іноземної мови, здатного до рефлексії, а саме: спроможного

переглядати власні методи та прийоми роботи, долати стереотипність і шаблонність, оцінювати власний досвід; критично мислити, продукувати та реалізовувати на практиці нові ідеї, а також здійснювати професійне й особистісне самовдосконалення протягом усього життя.

На основі розгляду компонентів професійної підготовки, кожен з яких містить рефлексивну складову, виокремлено рефлексивний компонент у системі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, представлений рефлексією на цілепокладання, уміннями рефлексивного самоаналізу та самоконтролю, а також особливими характеристиками вчителя, здатного до рефлексії.

У результаті дослідження поняття “рефлексія” як філософської, психологічної, педагогічної та лінгвістичної категорії і застосування методу контент-аналізу до тлумачення понять “рефлексія” та “рефлексивна культура”, *рефлексію майбутнього вчителя іноземної мови* визначено як професійно важливу якість майбутнього вчителя, яка забезпечує його особистісне зростання через осмислення й аналіз власної професійно-педагогічної діяльності, а *формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови* – як процес засвоєння системи рефлексивних знань, умінь і навичок, які сприяють становленню власної рефлексивної позиції. *Учитель, здатний до рефлексії*, у межах дослідження, характеризується як педагог, здатний критично мислити, продукувати і реалізовувати нові ідеї на практиці та навчатися впродовж життя.

Охарактеризовано основні функції рефлексивної культури, до яких віднесено: *нормування (проектування)*, відображену процесами переосмислення та корекції діяльності майбутнього вчителя; *пізнання*, представлену процесами спостереження, споглядання, відображення, дослідження; *креативності*, що супроводжується виявами творчості, активності та ініціативності; *критики*, яка передбачає здійснення процесів контролю та оцінки.

Визначено основні компоненти рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови та рефлексивні механізми їх функціонування: *мотиваційно-цільовий*, що містить цілі, мотиви і потреби до формування рефлексивної культури, механізми самоспостереження та саморозвитку; *когнітивно-операційний*, складовими якого є фундаментальні знання та професійно-значущі вміння, а також самопізнання й самовдосконалення; *особистісно-креативний*, що вміщує систему професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя іноземної мови, самоаналіз та самореалізацію; *оцінно-рефлексивний*, який ураховує контрольні-оцінні вміння, а також механізми самооцінки й саморегуляції.

У другому розділі – **„Побудова моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки”** – проаналізовано стан сформованості рефлексивної культури

майбутніх та практикуючих учителів іноземної мови; визначено критерії та показники рівня її сформованості; теоретично обґрунтовано структурні та функціональні компоненти авторської моделі досліджуваного процесу.

Результати анкетування вчителів іноземної мови з досвідом роботи у ЗНЗ різних типів засвідчили їх усвідомленість важливості формування рефлексивної культури, що уможливорює відкриття доступу до самоосвіти, забезпечення власного професійного зростання. За результатами анкетування з'ясовано, що більшість респондентів значущо вважає необхідність: створення умов для власного самоаналізу та самооцінки (68,1 %); самоспостереження за власною професійною діяльністю (60 %); прагнення до професійного саморозвитку та самовдосконалення (56 %). У той же час опитані практикуючі учителі засвідчили: недостатнє володіння рефлексивно-оцінними здібностями (33,6 %); неспроможність оцінювати та при необхідності коригувати визначені плани у випадку зміни умов до організації педагогічного процесу або появи нових вимог до викладання іноземної мови (32,7 %).

Порівняльний аналіз результатів проведеного дослідження з майбутніми педагогами дозволив виявити проблеми, які виникають у процесі формування їх власної рефлексивної культури, а саме, необхідність: своєчасного вирішення проблемних педагогічних ситуацій, що виникають у процесі професійно-педагогічної діяльності (4,2); здійснення саморегуляції власної професійно-педагогічної діяльності (4,3); визначення можливих напрямів самоосвіти, професійно-педагогічного та методичного зростання (4,4). Одержані результати підтвердили потребу в розширенні, корекції та поглибленні рефлексивних знань та вмінь практикуючих та майбутніх фахівців, що дало підстави для створення портрету вчителя іноземної мови, здатного до рефлексії, як результат цього процесу.

З метою діагностики рівня сформованості рефлексивної культури визначено та обґрунтовано критерії сформованості досліджуваного явища та їх показники.

Критерій *професійно-педагогічної спрямованості* передбачає спрямованість майбутнього вчителя іноземної мови на здійснення ефективної педагогічної діяльності, пошук, оцінку, відбір та проектування професійно-ціннісних орієнтацій для власної навчально-пізнавальної діяльності (показники – наявність мотивів професійно-педагогічної діяльності, саморозвитку та самоспостереження, уміння визначати мету майбутньої педагогічної діяльності, наявність потреби у самовдосконаленні).

Критерій *професійно-значущих знань та вмінь* відображає рівень теоретичної навченості майбутнього вчителя, засвоєння знань з психології, педагогіки, методики викладання іноземної мови та лінгвістики, бажання порівнювати, інтегрувати та аналізувати матеріал з різних навчальних предметів

(показники – глибина та систематичність комплексу професійно значущих знань (психолого-педагогічних, професійно-методичних, лінгвістичних та соціокультурних), осмисленість засвоєних предметних знань, здатність до їх інтегрування для ефективного професійного іншомовного спілкування, уміння здійснювати ефективне професійне спілкування).

Критерій *рефлексивно-особистісного потенціалу* дає можливість встановити повноту використання майбутнім учителем іноземної мови власних можливостей, сприяючи не лише підвищенню ефективності педагогічної діяльності, але й розвитку особистості (показники – сформованість мотивації успіху та уникнення невдач, здатність оцінювати власну роль у процесі реалізації міжособистісної взаємодії з потенційними колегами, прояв творчого мислення у реалізації власних можливостей, наявність рефлексивного мислення).

Критерій *здатності до самоусвідомлення та саморегуляції* проявляється через усвідомлення норм і правил професійно-педагогічної діяльності, здатність творчо коригувати власні дії відповідно до майбутньої професійної діяльності (показники – стійка потреба до самоорганізації, здатність порівнювати себе з певним професійним еталоном, наявність сформованого вміння визначати та вирішувати задачі в процесі навчальної діяльності, самостійно долати професійні невдачі, реалізовувати власні можливості у забезпеченні учнів рекомендаціями щодо розвитку рефлексивної культури).

Визначено та охарактеризовано *інтенційний, потенційний та творчий* рівні сформованості рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, зазначено, що кожний попередній рівень обумовлює наступний, забезпечуючи плавність переходу від нижчого до вищого, що і є результатом процесу формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Розроблено структурно-функціональну модель (рис. 1), що відтворює специфіку та внутрішню організацію процесу формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, яка розглядається як система взаємопов'язаних елементів у вигляді мети, завдань, структурних компонентів із визначенням рефлексивних механізмів та функціональних компонентів рефлексивної культури, а також організації процесу її формування, що містить принципи, умови, методи, технології, етапи та результат.

Системоутворюючим компонентом моделі визначено мету як ідеальний результат і рівень досягнення, а саме: формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки, що передбачає вирішення провідних завдань: розвиток у майбутнього вчителя іноземної мови ціннісно-мотиваційної основи оволодіння рефлексивною культурою; сприяння формуванню професійної свідомості; формування навичок самовдосконалення впродовж життя; сприяння розвитку контрольно-оцінних умінь.

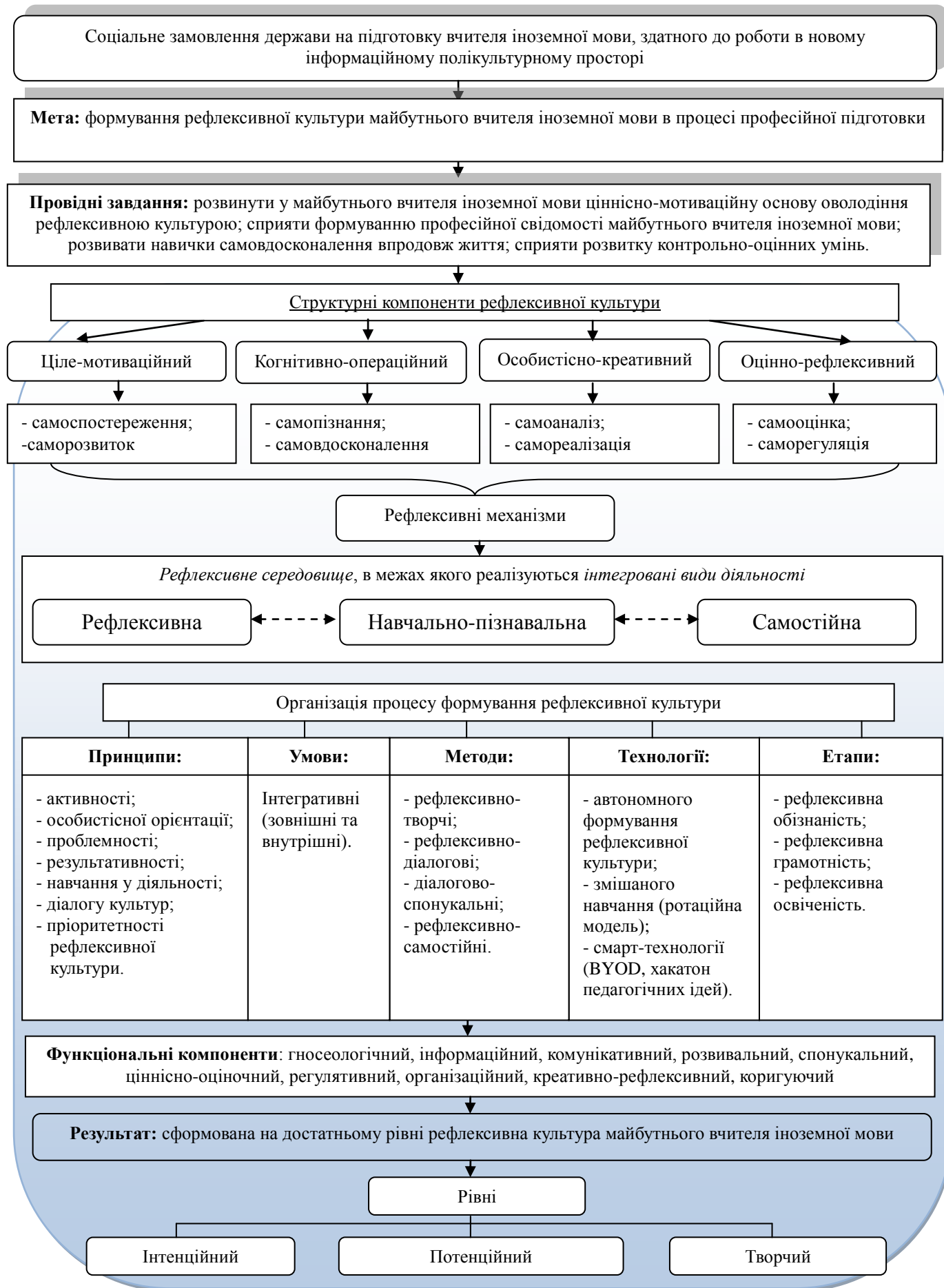

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки.

До структурних компонентів рефлексивної культури віднесено: мотиваційно-цільовий, когнітивно-операційний, особистісно-креативний, оцінно-рефлексивний.

В основу моделі формування рефлексивної культури покладено створення рефлексивного середовища, що сприяє розширенню простору для самовдосконалення майбутнього вчителя іноземної мови, в межах якого реалізуються інтегровані види діяльності: рефлексивний, навчально-пізнавальний та самостійний, які надають цілісності та спрямованості освітньому процесу.

Визначено сутність функціональних компонентів авторської моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, що відображають взаємозв'язки та взаємозумовленість її структурних складових (гносеологічний, інформаційний, комунікативний, розвивальний, спонукальний, ціннісно-оцінний, регулятивний, організаційний, креативно-рефлексивний, коригуючий).

Охарактеризовано особливості організації процесу формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в межах спеціально організованого навчання, а саме: його принципи (активності, особистісної орієнтації, проблемності, результативності, навчання у діяльності, діалогу культур, пріоритетності рефлексивної культури); інтегративні умови, співвіднесені з етапами формування рефлексивної культури; методи (рефлексивно-творчі, рефлексивно-діалогові, діалогово-спонукальні та рефлексивно-самостійні). Зазначено, що зміст підготовки передбачає використання технологій автономного формування рефлексивної культури, змішаного навчання (ротаційна модель), смарт-технологій (BYOD, хакатон педагогічних ідей тощо).

Доведено, що впровадження моделі має здійснюватися з урахуванням етапів досягнення *рефлексивної обізнаності* (мотиваційна підготовка майбутнього вчителя до оволодіння рефлексивною культурою на основі прийняття встановлених педагогом цілей, спостереження за “прикладними рефлексивною діяльністю” досвідчених учителів, педагогів та методистів, спонукання до активної участі у навчальному процесі), *рефлексивної грамотності* (засвоєння майбутніми учителями більш глибоких знань про рефлексію та рефлексивні вміння, орієнтація в цінностях професійної культури) та *рефлексивної освіченості* (організація активної самостійної роботи щодо визначення та вирішення навчальних проблем).

Обґрунтовано висновок, що результатом реалізації такої моделі має стати сформована рефлексивна культура майбутнього вчителя іноземної мови на достатньому рівні.

У третьому розділі – **„Експериментальна перевірка ефективності моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки”** – представлено програму експериментальної роботи та результати перевірки ефективності впровадження моделі; розроблено технології впровадження авторської моделі; відображено динаміку формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Програма експериментальної роботи включала чотири етапи: теоретико-аналітичний, пошуково-діагностичний, дослідно-експериментальний та завершально-узагальнюючий і упродовж 2011–2017 навчальних років. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 354 майбутні учителі іноземної мови та 132 практикуючі педагоги ЗНЗ. Вибіркову сукупність складало 260 студентів, з них – 134 студенти експериментальної групи і 126 контрольної.

Формувальний етап експерименту передбачав упровадження розробленої моделі у процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, що сприяло активізації системи рефлексивних механізмів, розвитку критичного та рефлексивного мислення, формуванню контрольно-оцінних умінь майбутніх учителів. Модель формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови реалізовано шляхом інтегрування її компонентів на етапах рефлексивної обізнаності, рефлексивної грамотності та рефлексивної освіченості в процесі вивчення дисциплін “Педагогіка”, “Методика викладання іноземної мови у ЗНЗ”, а також спецкурсу “Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови”, який передбачав проведення двохетапного рефлексивного тренінгу у IV та VII семестрах і складався з 24-х аудиторних та 32-х самостійних годин.

Ефективність реалізації моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки за розробленими технологіями наприкінці експериментального навчання засвідчено шляхом порівняння результатів вхідної та вихідної діагностики (*табл. 1*). Майбутнім фахівцям пропонувалося провести самооцінку рівня цілей, мотивів формування рефлексивної культури, знань, умінь і навичок, особистісних якостей та особистісного потенціалу, індивідуально-психологічних характеристик, якими має володіти учитель іноземної мови для успішного формування рефлексивної культури.

Таблиця 1

Динаміка формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови наприкінці експериментального навчання

Компонент			Рівень сформованості			Сума
			Інтенційний	Потенційний	Творчий	
Мотиваційно-цільовий	до експ.	A3	49	62	25	136
		%	36,0	45,6	18,4	100
	після експ.	A3	14	51	71	136
		%	10,3	37,5	52,2	100
Когнітивно-операційний	до експ.	A3	56	44	36	136
		%	41,2	32,4	26,4	100
	після експ.	A3	9	36	91	136
		%	6,6	26,5	66,9	100
Особистісно-креативний	до експ.	A3	61	41	34	136
		%	44,9	30,1	25,0	100
	після експ.	A3	32	37	67	136
		%	23,5	27,2	49,3	100
Оцінно-рефлексивний	до експ.	A3	62	51	23	136
		%	45,6	37,5	16,9	100
	після експ.	A3	34	54	48	136
		%	25,0	39,7	35,3	100

За результатами формувального етапу експерименту виявлено зростання в експериментальних групах кількості студентів із творчим рівнем сформованості рефлексивної культури за мотиваційно-цільовим (з 18,4 % до 52,2 %), когнітивно-операційним (з 26,4 % до 66,9 %), особистісно-креативним (з 25 % до 49,3 %) та оцінно-рефлексивним (з 16,9 % до 35,3 %) компонентами.

Достовірність результатів дослідження за виділеними компонентами перевірено за допомогою ϕ^* -критерія кутового перетворення Фішера. Доведено ефективність використання технологій реалізації авторської моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови та доцільність їх упровадження в процес професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

ВИСНОВКИ

Проведене науково-теоретичне дослідження сутності рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, особливостей її формування в процесі професійної підготовки та результати експериментальної роботи дали підстави сформулювати наступні **висновки**:

1. Аналіз сучасної теорії і практики педагогічної освіти та вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми свідчать про значний інтерес вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми формування рефлексивної культури як необхідної умови становлення професіоналізму майбутнього вчителя іноземної мови, що регулює його рефлексивно-педагогічну діяльність,

забезпечує усвідомлення та подолання стереотипів особистісного досвіду, визначає розвиток потреби і можливості вийти за межі традиційних підходів, здатності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток та самоосвіту.

Ураховуючи принципи, покладені в основу професійної підготовки вчителя іноземної мови (безперервності освіти, інтегративності, гуманізації, самостійності, креативності, соціокультурної спрямованості, рефлексії) і різні підходи вчених до визначення структури професійної підготовки, у її складі виокремлено рефлексивний компонент, представлений рефлексією на цілепокладання, уміннями рефлексивного самоаналізу та самоконтролю, а також особливими характеристиками вчителя, здатного до рефлексії.

На основі результатів проведеного контент-аналізу *рефлексію майбутнього вчителя іноземної мови* визначено як професійно важливу якість майбутнього вчителя, яка забезпечує його особистісне зростання через осмислення й аналіз власної професійно-педагогічної діяльності, а *формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови* як процес засвоєння майбутнім учителем іноземної мови системи рефлексивних знань, умінь і навичок, які сприяють становленню власної рефлексивної позиції. *Учитель, здатний до рефлексії*, у межах дослідження, характеризується як педагог, здатний критично мислити, продукувати і реалізовувати на практиці нові ідеї та навчатися впродовж життя.

2. З опорою на виділені функції нормування (проектування), пізнання, креативності та критики визначено компоненти рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови та рефлексивні механізми їх функціонування, до яких віднесено: мотиваційно-цільовий, що містить цілі, мотиви і потреби до формування рефлексивної культури та співвідноситься з механізмами самоспостереження та саморозвитку; когнітивно-операційний, складовими якого є фундаментальні знання та професійно значущі вміння, механізми самопізнання та самовдосконалення; особистісно-креативний, що містить систему професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя іноземної мови, самоаналіз й самореалізацію та оцінно-рефлексивний, який включає контрольно-оцінні вміння, а також рефлексивні механізми самооцінки та саморегуляції.

3. У результаті аналізу стану сформованості рефлексивної культури практикуючих учителів іноземної мови виявлено усвідомленість у них важливості рефлексивної культури як невід'ємної складової професійної підготовки, що, всупереч цьому, супроводжується недостатньою сформованістю рефлексивної позиції та володінням рефлексивно-оцінними здібностями.

На основі вивчення сучасного стану сформованості рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у ВНЗ виявлено недостатній

рівень знань про рефлексивну культуру (91 %) та технічний рівень розвитку рефлексивного мислення (71 %). Визначено та проаналізовано проблеми, які виникають у процесі формування рефлексивної культури майбутніх учителів іноземної мови, до яких віднесено: необхідність своєчасного вирішення складних педагогічних ситуацій, що виникають у процесі професійно-педагогічної діяльності, доцільність здійснення саморегуляції власної професійно-педагогічної діяльності, визначення можливих напрямів самоосвіти, професійно-педагогічного та методичного зростання. У ході аналізу результатів анкетувань складено портрет учителя іноземної мови, здатного до рефлексії, що визначає результат досліджуваного процесу.

4. Розроблено і науково-обґрунтовано авторську модель формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки, яка репрезентується у вигляді цілісної системи взаємопов'язаних елементів: мети, завдань, структурних та функціональних компонентів. Організація процесу формування рефлексивної культури за авторською моделлю визначається наявністю: *принципів* (активності, особистісної орієнтації, проблемності, результативності, навчання у діяльності, діалогу культур, пріоритетності рефлексивної культури), *педагогічних умов* (інтегративних – зовнішніх та внутрішніх), *методів* (рефлексивно-творчих, рефлексивно-діалогових, діалогово-спонукальних та рефлексивно-самостійних), *технологій* (автономного формування рефлексивної культури, змішаного навчання (ротаційна модель), смарт-технологій (BYOD, хакатон педагогічних ідей), *етапів* (рефлексивної обізнаності, рефлексивної грамотності, рефлексивної освіченості) та передбачає результат – сформованість рефлексивної культури на достатньому рівні.

В основу моделі формування рефлексивної культури покладено процес організації рефлексивного середовища, що сприяє розширенню простору самовдосконалення майбутнього вчителя іноземної мови, в межах якого реалізуються інтегровані види діяльності (рефлексивна, навчально-пізнавальна та самостійна), які надають цілісності та спрямованості освітньому процесу у ВНЗ.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми розроблено систему критеріїв та показників формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови (професійно-педагогічна спрямованість, професійно значущі знання та вміння, рефлексивно-особистісний потенціал і здатність до самоусвідомлення та саморегуляції). З огляду на виділені критерії та показники, визначено та охарактеризовано інтенційний, потенційний та творчий рівні сформованості рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови.

5. З метою реалізації авторської моделі розроблено та впроваджено інноваційні технології формування рефлексивної культури: автономного

формування такої культури, змішаного навчання (ротаційна модель), смарт-технології (BYOD, хакатон педагогічних ідей), що забезпечують розвиток необхідних рефлексивних умінь та навичок, сприяють формуванню творчої особистості майбутнього вчителя.

Доведено доцільність запровадження спецкурсу “Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови”, який передбачав проведення двохетапного рефлексивного тренінгу у IV та VII семестрах і складався з 24-х аудиторних та 32-х самостійних годин. Перший етап тренінгу передбачав ознайомлення студентів з основами рефлексивної культури, прикінцевим продуктом якого була проектна робота – складання портрету вчителя, здатного до рефлексії. Другий етап мав на меті формування вмінь рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови, результатом якого стало складання рефлексивного портфеля. Доцільність використання спецкурсу доведено експериментально.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили ефективність реалізації авторської моделі. Відзначено позитивну динаміку розвитку всіх компонентів рефлексивної культури: в середньому у 51 % студентів ЕГ після проведеної експериментальної роботи зафіксовано творчий рівень її сформованості. За допомогою методів математичної статистичної обробки підтверджено ефективність впровадження запропонованих технологій формування такої культури на основі реалізації авторської моделі в процесі професійної підготовки.

За результатами експериментальної роботи розроблено і підготовлено до друку навчально-методичний посібник “Інноваційні технології формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови” для майбутніх учителів іноземної мови, практикуючих педагогів системи післядипломної педагогічної освіти.

Виконана дисертаційна робота не претендує на вичерпне вирішення всіх питань, пов'язаних із формуванням рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови. Отримані результати свідчать про необхідність вивчення ефективних шляхів розвитку та вдосконалення рівня рефлексивної культури майбутніх та практикуючих учителів іноземної мови. Передбачається подальша розробка концептуальних засад цього процесу у зазначеному напрямі та створення відповідного навчально-методичного забезпечення.

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Умінська А. П. Професійна підготовка рефлексивного вчителя іноземної мови в умовах нової мовної політики / А. П. Умінська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / [гол. ред. М. О. Носко]. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – Вип. 111. – С. 360–362.

2. Умінська А. П. Рефлексивна культура майбутнього вчителя іноземної мови як основна складова його професійної підготовки в умовах модернізації освіти / А. П. Умінська // Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Додаток 1 до Вип. 5, Т. III (54) : Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2014. – С. 472–479.

3. Умінська А. П. Професійна підготовка рефлексивного вчителя іноземної мови на основі ротаційної моделі змішаного навчання / А. П. Умінська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка / [гол. ред. П. Ю. Саух]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. № 4 (82). – С. 148–152.

4. Уминская А. П. Критерии рефлексивной культуры будущего учителя иностранного языка / А. П. Уминская // Вестник Могилевского государственного университета им. А. А. Кулешова. / [гл. ред. М. И. Вишневский]. – Могилев, 2015. – Вып. № 2 (46). – С. 75–79.

5. Умінська А. П. Характеристика рівнів сформованості майбутнього вчителя іноземної мови / А. Uminska // Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference “Scientific Issues of the Modernity”. – Ajman : ROS Trance Trade FZC Company, 2016. – № 5 (9). – Vol. 4. – P. 17–21.

6. Використання технологій змішаного навчання у процесі викладання іноземних мов [Калініна Л. В., Безверха О. Д., Кузьменко О. А., Антонюк Д. С., Умінська А. П.] : [навч.-метод. посібник]. – Житомир : Арт Майстер, 2016. – 127 с. – С. 28–41.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Гріневич А. П. Навчання міжкультурному спілкуванню учнів профільної школи / А. П. Гріневич // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» : у 3 т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Т. 1. – С. 196–198.

8. Умінська А. П. Моделі вербальної та невербальної комунікативної поведінки як основа формування соціокультурної грамотності / А. П. Умінська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2012. – Вип. 101. – С. 323–325.

9. Умінська А. П. Центр самопідготовки майбутніх вчителів іноземної мови як засіб автономного формування іншомовної культури / А. П. Умінська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 33. – С. 225–228.

10. Uminska A. Developing Future Foreign Language Teachers' Reflective Skills on the Basis of Cognitive Searching Tasks / A. Uminska // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тривалий професійний

розвиток: навички, цілі, виклики XXI століття». – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2014. – Р. 41–42.

11. *Умінська А. П.* Стан професійної підготовки рефлексивного вчителя іноземної мови / А. П. Умінська // Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи : матер. II всеукр. наук.-практ. конф. : у 2-х частинах. – Д. : ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 2. – С. 94–97.

12. *Uminska A.* The Development of a Professional Reflective Foreign Language Teacher in Terms of Plurilingual Approach / A. Uminska // The Global English Teacher: Improving What Works and Fixing What Doesn't : зб. наук. праць (англ. м.). – Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. – С. 114.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. *Умінська А. П.* Формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до розвитку соціокультурної компетенції / А. П. Умінська // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського : зб. наук. праць. (Серія „Педагогічні науки”). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – Вип. 1.39. – С. 106–110.

АНОТАЦІЇ

Умінська А.П. Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2017.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню проблеми формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки. Висвітлено особливості професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у ВНЗ. Обґрунтовано філософсько-педагогічні засади формування рефлексивної культури як складової професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, визначено її зміст та структуру.

Проаналізовано стан сформованості рефлексивної культури майбутніх та практикуючих учителів іноземної мови. Визначено та охарактеризовано критерії та показники рівня сформованості досліджуваної культури. Теоретично обґрунтовано структурні та функціональні компоненти авторської моделі.

Розроблено педагогічні технології впровадження моделі формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки. Експериментально перевірено ефективність їх упровадження та окреслено перспективи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: професійна підготовка, рефлексія, учитель, здатний до рефлексії, рефлексивна культура, формування рефлексивної культури, модель формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Уминская А.П. Формирование рефлексивной культуры будущего учителя иностранного языка в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2017.

Диссертационная работа посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы формирования рефлексивной культуры будущего учителя иностранного языка в процессе профессиональной подготовки, определено место рефлексивного компонента в системе его профессиональной подготовки.

На основе метода контент-анализа рефлексия будущего учителя иностранного языка определена как профессионально важное качество будущего учителя, обеспечивающее его личностный рост через осмысление и анализ собственной профессионально-педагогической деятельности. Формирование рефлексивной культуры будущего учителя иностранного языка рассмотрено как процесс усвоения системы рефлексивных знаний, умений и навыков, способствующих формированию собственной рефлексивной позиции. Рефлексирующий педагог в рамках нашего исследования трактуется как педагог, способный мыслить критически, продуцировать и реализовывать новые идеи на практике и обучаться на протяжении всей жизни.

Подтверждено, что все структурные компоненты рефлексивной культуры находятся в тесном взаимодействии: мотивационно-целевой компонент (направлен на развитие потребностей и мотивов формирования рефлексивной культуры будущего учителя, изменение его качеств в процессе обучения); когнитивно-операционный компонент (предусматривает наличие системы методических, педагогических, психологических, лингвистических и социокультурных знаний); личностно-креативный компонент (содержит систему профессионально-личностных качеств – психологических и педагогических, специфических профессиональных и личностных); оценочно-рефлексивный компонент (выражается системой контрольно-оценочных умений – выделять цели, задачи и объекты контроля и оценки, планировать и организовывать контроль, оценивать результат контроля и корректировать результат деятельности).

Определены критерии и показатели сформированности рефлексивной культуры (профессионально-педагогическая направленность, профессионально-значимые знания и умения, рефлексивно-личностный потенциал, способность к

самоосмыслению и саморегуляции), которые отображают сущностные характеристики уровней сформированности рефлексивной культуры и дифференцируются как интенциональный, потенциальный и творческий.

Разработана и научно обоснована модель формирования рефлексивной культуры будущего учителя иностранного языка в процессе профессиональной подготовки, которая представлена системой взаимосвязанных элементов: цели, задач, принципов, структурных компонентов, соотнесенных с определенными рефлексивными механизмами их функционирования. Организация процесса формирования рефлексивной культуры предусматривает наличие принципов, педагогических условий, методов, технологий, этапов формирования такой культуры, а также ее результат. Модель основывается на организации рефлексивной среды, что способствует расширению границ самосовершенствования будущего учителя иностранного языка, в рамках которой реализовываются интегрированные виды деятельности: рефлексивная, учебно-познавательная и самостоятельная. Эффективность модели подтверждена экспериментально путем её внедрения в учебный процесс высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, рефлексия, рефлексирующий учитель, рефлексивная культура, формирование рефлексивной культуры, модель формирования рефлексивной культуры будущего учителя иностранного языка.

Uminska A. The Formation of Prospective Foreign Language Teacher's Reflective Culture in the Process of Professional Development. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Pedagogical sciences by specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – Zhytomyr, 2017.

The thesis is devoted to the problem of the formation of prospective foreign language teacher's reflective culture in the process of professional development. The current state of the problem is reviewed in the educational theory and practice. The basic notions of the research are specified. The place of the reflective component in the system of teacher education is defined. Pedagogical techniques aimed at the formation of prospective foreign language teacher's reflective culture are selected.

The criteria and indicators of the level of the reflective culture formation are defined. The model of the formation of prospective foreign language teacher's reflective culture in the process of professional development is elaborated, its efficiency is proven experimentally on the basis of its implementation into the educational process of higher educational establishments of Ukraine.

Key words: professional development, reflection, reflective teacher, reflective culture, the reflective culture formation, the model of the formation of prospective foreign language teacher's reflective culture.